

Kuidas vormistada otsekõnet?

Maire Raadik

Otsekõne on kellegi öeldud, kirjutatud või mõeldud sõnad. Tekstis pannakse otsekõne jutumärkidesse. Otsekõne võib olla nii saatelausega, mis võib paikneda otsekõne ees, järel või vahel, kui ka saatelauseta.

Jutumärgid

Otsekõne pannakse tekstis jutumärkidesse. Kui tekst koosnebki peamiselt otsekõnest (nt näidendid), siis jutumärke ei kasutata. Otsekõne kombel jutumärkidesse ei ole tavaks panna hüüdsõnu, sh heli jäljendavaid sõnu (näide a), ega sõnu *jah*, *ei*, *aitäh*, *tere*, *head aega* (näide b).

- a) Lõi ukse põmm kinni. Kostis hää! turr-turr. Kes ütles miäu? Praks! purunes jää.
- b) Vastake jah või ei. Andis mulle oma jah-sõna. Tuleb õppida palujaile ei ütleva. Kas sa emale aitäh ütlesid? Mine ütleva tere! Tormas head aega ütlemata minema.

Otsekõne lõpumärk

Kui otsekõneks on väitlause, käib selle lõppu punkt või koma. Otsekõne lõpus on punkt, kui otsekõne on saatelause järel (näide a), ja koma, kui otsekõne on saatelause ees (näide b). Kui otsekõneks on küsi- või hüüdlause, käib selle lõppu alati küsi- või hüüümärk (näide c). Saatelause võib olla ka otsekõnelause vahel (näide d).

- a) Alice mõtles omaette: „Ma ei mõista, kuidas ta saab üldse kunagi lõpetada, kui ta ei alusta.“
- b) „Sa näed mind seal,“ ütles Kass ja kadus.
- c) „Kes teeb nüüd isiklikke märkusi?“ küsis Kübarsepp võidukalt. „Jutusta meile üks lugu!“ ütles Märtsijänes.
- d) „Alusta algusest,“ ütles Kuningas kaalukalt, „ja jätk, kuni jõuad lõpuni. Siis pea kinni.“ „Mis imelik tunne,“ hüüdis Alice, „ma lähen vist kokku nagu pikksilm!“

Otsekõne koos saatelausega võib olla osa suuremast lausest. Koma, mida peale otsekõne tingib kõrvallause või sidesõna, pannakse otsekõne kinnijutumärgi järele (näide a), ainult otsekõnest tingitud koma käib kinnijutumärgi ette (näide b).

- a) Notsu lükkas tõrukausi Tiigri ette ja ütles: „Eks võtke siis, olge hea“, ise aga nihkus hästi Puhhi ligi ja sai sellest nagu hoopis julgemaks. Alice pidi just ütleva: „Seekord läheb küll õnneks!“, kui rada tegi korruga äkilise pöörde ja raputas ennast.
- b) See tegi asja keeruliseks, kuid Jänes sosistas Puhhile käpa varjust: „Jätke see minu mureks,“ ning astus Kängu juurde.

Otsekõnega lõppeva lause lõpumärk

Kui otsekõne on lause lõpus, lõpeb lause otsekõne kinnijutumärgiga, millele eelneb otsekõnelause punkt, küsi- või hüüumärk (näide a). Kui otsekõne koos saatelausega on ise suuremas lauses osalauseks (nagu rühma a näidetes), on Mati Erelt soovitanud panna kinnijutumärgi järele veel lõpupunkti¹, Valgma-Remmeli grammatika² jt varasemad allikad sellist nõuet ei esita. Kui saatelause on ise küsi- või hüüdlause, pannakse otsekõne kinnijutumärgi järele veel küsi- või hüüumärk (näide b).

¹ M. Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2011, lk 149.

² J. Valgma, N. Remmel, Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus, 1968, lk 290.

- a) Kui rongkäik Alice'i kohale jõudis, seisatasid kõik ja silmitsesid teda, ja Kuningaemand küsis rangelt: „Kes see on?“ „Mu nimi on Alice, kui majesteet lahkelt lubavad,“ ütles Alice üliviisakalt, kuid lisas endamisi: „Oh, nad on ju ainult pakk mängukaarte. Ma ei tarvitse neid karta.“
- b) Mis te sellega öelda tahtsite: „Kui ma tõepoolest olen Kuninganna“? Kas sa ütlesid: „Oh kui kahju!“?

Punkti kustumine

Otsekõnelause lõpupunkt jäetakse ära, kui otsekõne kinnijutumärgi järele tuleb koma, mida tingib kõrvallause või sidesõna (näide a) või ka näiteks raamiv otsekõne (näide b). Punkt kustub, kui saatelause on küsi- või hüüdlause (näide c), seevastu küsi- ega hüüumärk ei kustu kunagi (näide d).

- a) Notsu lükkas tõrukausi Tiigri ette ja ütles: „Eks võtke siis, olge hea“, ise aga nihkus hästi Puhhi ligi ja sai sellest nagu hoopis julgemaks.
- b) „Aga keegi peab seal ometi olema, sest ta ju ütles: „Pole siin kedagi“,“ oli Puhh segaduses.
- c) Mis te sellega öelda tahtsite: „Kui ma tõepoolest olen Kuninganna“?
- d) Kas sa ütlesid: „Oh kui kahju!“? Tüdruk oli veendunud, et too vastab nüüd kindlasti: „Otse vastupidi!“, ja täpselt niimoodi juhtuski.

Koolon otsekõne ja saatelause vahel

Kui otsekõne on saatelause järel, käib saatelause ja otsekõne vahele koolon (näide a). Koolonit ei panda, kui otsekõne on saatelause sees, selline otsekõne vormistatakse õigupoolest nagu tsiteeritav keelend³ (näide b).

³ M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud M. Erelt peatoimetajana, T. Erelt, H. Saari, Ü. Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993, lk 391.

- a) Alice alustas juba: „Ükskord maitsesin ...“, kuid sai veel sõnasabast kinni ja ütles: „Ei, mitte kunagi.“
- b) Hommik igatahes oli otsekui tellitud selleks, et Puhhi poole kepsata, seal „Nojah, hästi, eks ma siis teata Notsule kah“ öelda ja otsejoones Notsu juurde lipata, et seal kinnitada: „Puhh arwab küll niimoodi, aga targem oleks vist enne Öökulliga rääkida.“

Otsekõne ja kaudkõne

Otsekõne käib jutumärkidesse, kaudkõne ei käi. Otsekõne saatelause võib olla nii otsekõne järel (näited a, b) kui ka ees (vt eelmise jaotise näiteid), kaudkõne algab alati saatelausega (näited c, d). Kaudse küsilause lõppu ei käi küsimärki (näide d).

- a) „Sa näed mind seal,“ ütles Kass ja kadus.
- b) „Kes teeb nüüd isiklikke märkusi?“ küsis Kübarsepp võidukalt.
- c) Kass ütles, et Alice näeb teda seal, ja kadus.
- d) Kübarsepp küsis võidukalt, kes teeb nüüd isiklikke märkusi.

Ajalehesõnumites kohtab pruuki, kus otsekõne, millele järgneb saatelause, on jäetud jutumärgistamata (näide a). Sobivam on panna otsekõne jutumärkidesse (kui tsiteeritakse täpselt, näide b) või teha kaudkõne (kui ei tsiteerita täpselt, näide c).

- a) Remonditud teelõik avatakse kõige varem kuu aja pärast, ütles maanteeameti pressiesindaja.
- b) „Remonditud teelõik avatakse kõige varem kuu aja pärast,“ ütles maanteeameti pressiesindaja.
- c) Maanteeameti pressiesindaja ütles, et remonditud teelõik avatakse kuu aja pärast. ~ Maanteeameti pressiesindaja sõnul avatakse remonditud teelõik kuu aja pärast.

Loe lisaks

Mati Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2011, lk 148–150.

Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, lk 160–161, 569–570. <http://www.eki.ee/books/ekk09/>.

Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Erelt peatoimetajana, Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993, lk 415–417.

Johannes Valgma, Nikolai Remmel, Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus, 1968, lk 246, 290.